

Հասմիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԱՇՈՒՂԱԿԱՆ ԱՎԱՆՂՈՒՅԹԸ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹՈՒՄ*

Ալեքսանդրապոլը ձևավորվել է Արևմտյան Հայաստանի քաղաքային մշակույթի ավանդույթների անմիջական ազդեցությամբ և իրավամբ համարվում է դրանց ժառանգորդը: 19-րդ դարի 30-ական թվականներին հիմնականում Կարինից և Կարսից այստեղ վերաբնակվածները իրենց հետ բերել էին ավանդույթներ, որոնք այս նոր հայկական քաղաքային միջավայրում հասնելու էին ինքնատիպ դրսևորումների: Հայկական համբավավոր քաղաքները միջնադարում ապրել են ծաղկուն կյանքով և XIX դարում հասել տնտեսական ու մշակութային զգալի ձեռքբերումների. «Մինչև XIX դ. կեսերը Արևմտյան Հայաստանի առևտրաարհեստավորական կենտրոնները՝ Կարին, Կարս, Վան, Երզնկա, Բայազետ և այլք, իրենց զարգացման մակարդակով և քաղաքային տնտեսության համախառն արդյունքով գերազանցում էին ոչ միայն արևելահայկական քաղաքներին, այլև բուն օսմանյան տերության և հարևան Պարսկաստանի ու Կովկասի բազմաթիվ քաղաքներին: Արևմտահայ գաղթականներն իրենց հետ բերեցին վերը նշված կենտրոնների (Կարինի և Կարսի արհեստագործական և Բայազետի առևտրական) բազմադարյան ավանդույթները և նոր բնակավայրերում՝ Ախալցխայում, Ախալքալաքում, Նոր Բայազետում և հատկապես Ալեքսանդրապոլում պարարտ հող գտան ու առավել նպաստավոր պայմաններ ստացան դրանք խորացնելու համար»:¹

Ալեքսանդրապոլի քաղաքային մշակույթի կարևորագույն բաղադրիչների՝ առաջնային արտադրության, կենսապահովման, ազգագրական դիմանկարի և կենսամշակութային համալիրի կարևոր առանձնահատկությունները հանգամանալի ներկայացված են «Ալեքսանդրապոլ. ազգագրական էսքիզներ» աշխատության մեջ:²

Արհեստներն ու առևտուրը ալեքսանդրապոլցիների տնտեսական կենցաղի հիմնական բաղադրիչներն էին: Կարինցի, կարսեցի և բայազետցի գաղթականների շնորհիվ քաղաքը շատ արագ վերածվեց Արևելյան Հայաստանի և Անդրկովկասի արհեստավորաառևտրական խոշոր կենտրոնի: Կարինցիների և կարսեցիների շնորհիվ քաղաքում հիմք դրվեց բազմաճյուղ և բարձրարվեստ արհեստների, իսկ ձեռներեց և հմուտ բայազետցիների շնորհիվ ծաղկեց առևտուրը: «Ձևավորվելով

* Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՆ ԳՊԿ-ի կողմից տրամադրվող ֆինանսական աջակցությամբ 15SH-010 գիտական թեմայի շրջանակներում:

¹ Աղանյան Գ., Ալեքսանդրապոլի քաղաքային տնտեսության զարգացման հիմնական միտումները (XIX դարավերջ – XX դարասկիզբ): ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 10, Գյումրի, 2007, էջ 77:

² Բազեյան Կ., Աղանյան Գ., Ալեքսանդրապոլ. ազգագրական էսքիզներ (պատմագագրական ուսումնասիրություն) // Շիրակի հնագիտական և պատմագագրական ուսումնասիրություններ, պրակ 2, Երևան-Գյումրի, 2014:

արևմտահայ արհեստավորաստանտրական խոշոր կենտրոններից սերված գաղթականության հիմքի վրա՝ Ալեքսանդրապոլը ժառանգեց դեռևս միջնադարից եկող այն բոլոր համաքարային ավանդույթները, որոնք հատուկ էին Կարինին, Կարսին և Բայազետին: Սրանից էլ բխում էր այն հասարակական հարաբերությունների և հասարակական կառույցների բնույթը, որը հատուկ էր արևմտահայ դասական քաղաքային համայնքին»:³

Որպես հայ քաղաքային մշակույթի կարևոր բաղադրիչ՝ Ալեքսանդրապոլում ինքնատիպ զարգացում ապրեց աշուղական ավանդույթը, որը խոր արմատներ ուներ հատկապես Հայաստանի կենտրոնական քաղաքներում և XIX դարի սկզբում վերջնահաստատվել էր որպես մասնագիտացված արվեստի տեսակ կամ արհեստ: Եթե փորձենք մոտենալ այդ ավանդույթի ակունքներին, ապա վստահությամբ պետք է նշենք հայ միջնադարյան արվեստում զարգացման մի քանի փուլեր ապրած *գուսանական արվեստի* ավանդույթների ժառանգականության մասին: Պատահական չէ, որ IX-XIII դդ. Հայաստանում տարածված արհեստների մեջ, որոնք կապված չեն արտադրության հետ, տեղ է գտել նաև *գուսանը*, որը 15-րդն է Վ.Թովմասյանի աշխատության մեջ բերված՝ հիշյալ ժամանակաշրջանի արհեստների ցանկում:⁴ Անցումը *աշուղական* ավանդույթին, ըստ ամենայնի, չի խանգարել պահպանելու արհեստի գործառույթն ու ներքին կանոնակարգը: Վերջինս լիարժեքորեն համապատասխանում է հայկական համաքարային կառույցի առանձնահատկություններին և, հետևաբար, դեռևս միջնադարում գործել է հատուկ կանոնագրերով: Դրանք, ցավոք, մեզ չեն հասել, սակայն հենց դրանք են նպաստել այդ ինքնատիպ արհեստի պահպանմանն ու զարգացմանը:

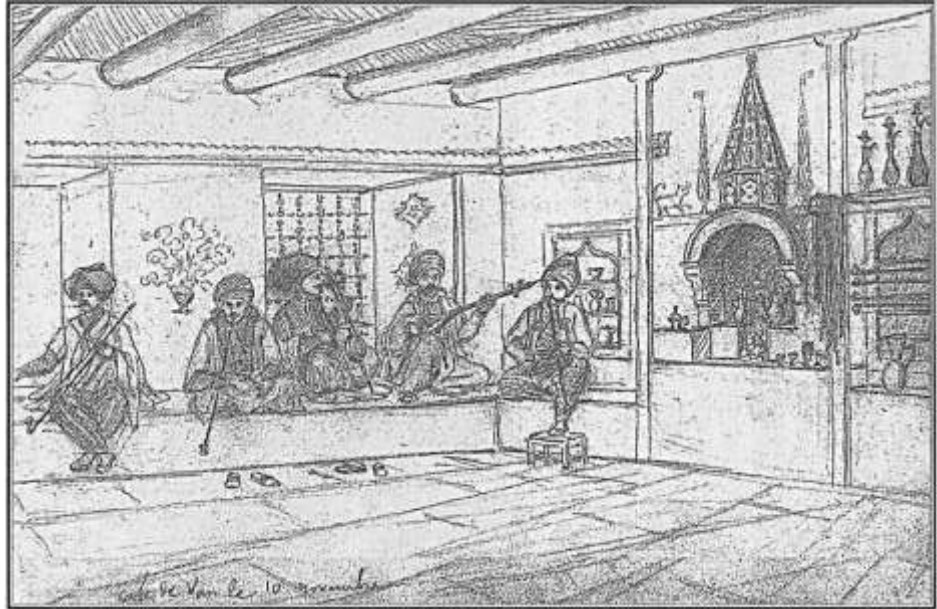
Հայկական համաքարային կազմակերպությունների, դրանց կից գործող «Եղբայրությունների» մասին հայագիտության մեջ շատ հանգամանալի ուսումնասիրություններ են կատարվել (Ս.Եղիազարով, Լ.Խաչիկյան, Բ.Առաքելյան, Վ.Աբրահամյան, Վ.Գրիգորյան, Կ.Սեդրոսյան, Գ.Աղանյան, Կ.Բազեյան և այլք): Դրանք հավաստում են, որ. «XVIII-XIX դարերում արհեստավորական կազմակերպությունները Արևմտյան Հայաստանում կոչվել են էսնաֆություններ, իսկ Արևելյան Հայաստանում՝ համաքարություններ: Սակայն նրանք իրենց գրավոր կանոնագրերի մեջ շարունակում են պահպանել «Եղբայրություն» անվանումը»:⁵ Անդրադառնալով այդ կազմակերպությունների ներքին կառուցվածքին, ներհամաքարային փոխհարաբերություններին, հետազոտողները նշում են, որ ընդհանուր բաղադրիչներով ու բնորոշ գծերով այս կազմակերպություններն ունեցել են շատ ընդհանրություններ, ինչը թույլ է տալիս պատկերացում կազմել յուրաքանչյուր համաքարության ընդհանուր կանոնակարգային սկզբունքների մասին: Այս մասին հստակորեն խոսում է Խ.Մառանկոզյանը. «Թէ Կարսի, թէ Ախալցխայի և թէ Ախալքալաքի արհեստավորների էսնաֆական կարգերը հարկաւ շատ միանման են միմեանց,

³ Աղանյան Գ., *Ալեքսանդրապոլի էսնաֆությունները XIX դ., ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 11, Եր., 2008, էջ 49:*

⁴ Աբրահամյան Վ., *Արհեստները Հայաստանում IV-XVIII դդ., Եր., 1956, էջ 252:*

⁵ Նույն տեղում, էջ 245:

որովհետև այդ տեղերի ամբողջ ժողովուրդը իր այդ սովորությունները առել է Էրզրումից: Վերջին երկու քաղաքների հայ բնակիչները գաղթել են յիշեալ քաղաքից 1828-30 թուականներին, իսկ Կարսը մինչև վերջին ռուս-տաճկական պատերազմը շարունակ գտնվել է Էրզրումի էսնաֆական կարգերի ազդեցության տակ: Կարսի արհեստաւորների թիւը սակաւ լինելու պատճառով՝ համայնական կարգերն էւս այնքան մանրամասնությամբ չեն պահպանվել՝ որքան այդ եղել է Էրզրումում»:⁶

Մրճարան Կարինում՝

Այսպիսով, կարևորվում է Կարինի դերը հայոց համքարական ավանդույթների զարգացման և դրանց տարածման գործում:

Ալեքսանդրապոլը առավել սերտ առնչություններ է ունեցել Կարսի հետ: XIX դ. վերջում, հատկապես Կարս-Ալեքսանդրապոլ և Կարս-Սարիղամիշ երկաթուղիների շահագործման շնորհիվ, առավել ամրապնդվել են միջքաղաքային տնտեսական կապերը: Դրանց մեծ չափով նպաստել են Կարսի արհեստաւորական հարուստ ավանդույթները, որոնք պահպանվել են նույնիսկ ռազմաքաղաքական ծանր պայմաններում: Քաղաքում զարգացման բարձր աստիճանի են հասել շուրջ վեց տասնյակ արհեստներ,⁷ «որոնց ճնշող մեծամասնությունն առկա է նաև Կարինի և հատկապես Ալեքսանդրապոլի արհեստների ցուցակներում.

⁶ Մառանկոզեան Խ., Էրզրումի եւ Կարսի արհեստաւորների համայնական կարգերը, «Մշակ», 1891, N65:

* Bayrak M. Alevi-Bektaşî edebiyatında ermeni aşıkaları (aşuğlar). Ankara, 2005, s. 25.

⁷ Ատրպետ, Բնչ ժառանգեցինք, ձեռագիր, Հայաստանի պատմության պետական թանգարանի արխիվ, գործ 176 /ա/, Լենինական, 1933:

մի հանգամանք, որը մեկ անգամ ևս վկայում է Կարին-Կարս-Ալեքսանդրապոլ արհեստավորական կապերի ու ավանդույթների մեծ ընդհանրությունը»:⁸

Կարսի արհեստների ցանկը բերված է Ատրպետի անչափ արժեքավոր՝ «Ինչ ժառանգեցինք» ձեռագիր աշխատության մեջ: Այդ ցանկում նշված է *երա-ժիշտ* ընդհանրական անունը,⁹ որը, կարծում ենք, պետք է վերագրել հիմնականում աշուղներին՝ իրենց երաժշտախմբերի անդամներով՝ սազանդարներով, զուռնաչիներով և այլ կատարողներով: Կարսեցի հայ աշուղներին մենք անդրադարձել ենք և ներկայացրել նրանցից առավել համբավավորների գործունեությունը:¹⁰ Այստեղ դարձյալ կարևորում ենք այն իրողությունը, որ նրանց հիմնական մասը կամ տեղափոխվել է Ալեքսանդրապոլ, կամ էլ միաժամանակ հանդես է եկել երկու քաղաքներում: Պատահական չէ, որ ալեքսպոլցիների արհեստների ու զբաղմունքների բազմազանության մեջ իրենց կայուն տեղն էին զբաղեցնում աշուղները՝ սազանդարներով ու չալոջիներով:¹¹

Այսպիսով, որպես հայկական արհեստաշատ քաղաք, Ալեքսանդրապոլը նաև *աշուղական ավանդույթի* ժառանգորդն էր, հետևաբար աշուղական համբարության կենսագործունեությանը նպաստող բարերար մթնոլորտն ապահովողը: Ալեքսանդրապոլի աշուղական համբարությունը ընդհանուր շատ կողմերով է ներկայացրել Գ.Լևոնյանը. «Տվյալ քաղաքի բոլոր աշուղներն ունեին իրենց արհեստակցական միությունը, որն ուներ իր կանոնադրությունը և իր վարչությունը՝ գլխավորությամբ ամենի կողմից քվեարկությամբ ընտրված *ուստաբաշու*: Վարչության կից կար փոխատու դրամարկղ, որի եկամուտը գոյանում էր անդամների ամսավճարներից: Իրենք՝ աշուղները, մշտական, որոշակի եկամուտ չունեին, այլ բավարարվում էին սրճարանի այցելուների կամավոր և պատահական նվիրատվություններով, մեկ էլ հարսանիքներին, խնջույքներին, ուր հրավիրվում էին երգելու եւ նվագելու»:¹²

Գ. Լևոնյանը, աշուղական համբարության մեջ կարևորելով ուստաբաշու դերը, խոսում է միայն աշակերտներ պատրաստելու գործում նրա ակտիվ մասնակցության մասին: Նա չի անդրադառնում համբարության ներքին կառուցվածքին ու կանոնակարգին: Այստեղ ցանկանում ենք ներկայացնել Գ.Լևոնյանի աշխատության մեջ բերված ուստաբաշու ընտրության արձանագրությունները,

⁸ Բազեյան Գ., XIX դարավերջի Կարսի արհեստներն ըստ Ատրպետի «Ինչ ժառանգեցինք» աշխատության, ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. IX, Գյումրի, 2006, էջ 45:

⁹ Նույնը:

¹⁰ Հարությունյան Հ., Կարսի և Ալեքսանդրապոլի աշուղական ավանդույթների փոխառնչությունները, ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ.16, Գյումրի, 2014, էջ 72-79:

¹¹ Բազեյան Գ., Աղանյան Գ., Ալեքսանդրապոլ. Ազգագրական էսքիզներ (պատմագագրական ուսումնասիրություն) // Շիրակի հնագիտական եւ պատմագագրական ուսումնասիրություններ, պրակ 2, Երևան-Գյումրի, 2014, էջ 24:

¹² Լևոնյան Գ., Աշուղները և նրանց արվեստը, Եր., 1944, էջ 20:

որոնք եզակի են իրենց փաստագրական նշանակությամբ ու կրում են շատ արժեքավոր տեղեկություններ վերոնշյալ երևույթի մասին:

Առաջինը կոչվում է՝ «Արձանագրություն ուստաբաշու ընտրության»:

Բովանդակությունն այսպիսին է.

«Հազար ութհարյուր իննսուն և մեկ թիվ 15 փետրվարի

Ալեքսանդրապոլ քաղաք

Մենք ի ներքո ստորագրյալներս, Ալեքսանդրապոլում գտնվող աշուղներս փոխադարձ համաձայնությամբ մեր միջից ընտրեցինք արհեստավորաց գլուխ (ուստաբաշի) պ. Մերովբե Ստեփանյան Լևոնյանին – Ջիվանի և նրա երկու օգնականների Համբարձում (Համբո) Ադամյանին և Գրիգոր (Գոգոր) Տայյանին: Նմանապես ընտրեցինք մեր մեջ հավաքված գումարի համար գանձապահ՝ Անտոն Մատեաի Հովհաննիսյանին, նույնպես ուստաբաշու հրամանները կատարելու համար Մուշեղ Մելքոնյանին: Մենք պարտավորվում ենք կատարելու մեր ընտրելիների բարի խորհուրդները, որի համար և ստորագրում ենք»:¹³

18 ստորագրություն ընդգրկող այս արձանագրությունը ներկայացվել է գավառական իշխանություններին: Սակայն, ինչպես նշում է հեղինակը, այն չի հաստատվել, ամենայն հավանականությամբ, *աշուղ* բառի անհասկանալի լինելու պատճառով և երկրորդ քաղմասի պրիստավին ներկայացվել է մի նոր փաստաթուղթ, որն ի վերջո հաստատվել է քաղաքային իշխանությունների կողմից: Այն կոչվել է Համախոսական վճիռ՝ հետևյալ բովանդակությամբ.

«1892 ամի 24-րդ օրն փետրվարի, մենք ներքոստորագրյալներս ասիական երգիչներս Ալեքսանդրապոլ քաղաքի հավաքվածներս, այսօր ժողովում, մեր արհեստականության մեջ կարգապահություն վերականգնեցնելու համար ընտրեցինք մեր միջից արհեստավորների գլխավոր (ուստաբաշի) մեր համաքաղաքացի Մերովբե Ստեփանյան (Լևոնյանին) – Ջիվանի և նրա օգնականներ Համբարձում Ադամյանին և Անտոն Անտոնյանցին, և մենք պարտավորվում ենք օրենքի բոլոր կանոնների համաձայն հնազանդ գտնվել:

Առ որ ստորագրեցինք ի ք. Ալեքսանդրապոլ»:¹⁴

Այսպես կոչված, 25 *ասիական երգիչների* թվում էին Մկրտիչ Տայյանը (աշուղ Ջամալին), Վարշամ Տրդատյանը (աշուղ Պայծառեն), Գրիգոր Տայյանը (աշուղ Շերամ) և աշուղ Ֆիզահին:¹⁵

Ինչպես տեսնում ենք, աշուղական վճիռը ներկայացվել է իշխանություններին՝ վավերացնելու համար: Բերված արձանագրություններում, բացի ուստաբաշուց, հիշատակվում են օգնականներ, որոնց գործունեությանը Գ.Լևոնյանը չի անդրադարձել: Մինչդեռ այդ օգնականների շնորհիվ է, որ համաքաղաքությունը լիարժեքորեն գործել է: Այս մասին շատ հստակ տեղեկություն է տալիս ալեքսանդրապոլցի նշանավոր աշուղ Խայաթն իր հուշագրության մեջ. «Ամեն մի համքյար իր մեջ եղած խելահաս, բանիմաց մարդկանցից մեկին որոշում և ընտրում էր ուստա-

¹³ Լևոնյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 20-21:

¹⁴ Նույնը:

¹⁵ Նույնը:

պաշի, հետո ընտրում էին թիկնապահ (օգնական), մեկ իկիտպաշի (ցրիչ) և մի գանձապահ: Հարկավոր դեպքում այդ թիկնապահները պետք է ուստապաշու մոտ լինեին որպես խորհրդատու: Օրենքի համաձայն՝ պայմանը գրում էին երեք տարի ժամանակով: Գործակից բոլոր վարպետները, այսինքն՝ հեմքերը պայմանի տակ ստորագրում էին ու ներկայացնում էին կառավարությանը վավերացնելու նրա հեմքերական լիազորությունը»:¹⁶

Համքարության լիարժեք գործունեության համար անհրաժեշտ էին նաև աշակերտներ, որոնց ուսումնառությունն ու կարգավիճակը նույնպես խստիվ կանոնակարգված էր. «Ոչ մի վարպետ իրաւունք չունէր աշակերտ վարձել առանց ուստաբաշու գիտութեան: Աշակերտի ծառայութեան համար ժամանակամիջոց չէր որոշվում, այլ դա կախված էր սովորելիք արհեստի դժուարութիւնից և նոյն իսկ աշակերտի անձնական ընդունակութիւնից»:¹⁷ Այսպես էր ընդունված Կարսում և այսպես՝ Ալեքսանդրապոլում:

Անչափ հետաքրքիր կանոնակարգ կամ ծես է կատարվել աշակերտին վարպետի կոչում շնորհելու ժամանակ: Ըստ Գ.Լևոնյանի՝ աշակերտի ուսումնառությունը կարող էր տևել 4-5 տարի: Բավարար հմտություններ ձեռք բերելուց հետո աշակերտը իր վարպետի համաձայնությամբ դիմում էր ուստաբաշուն՝ քննություն կատարելու խնդրանքով: Ընդունված էր քննությունն անցկացնել այն նույն սրճարանում, որտեղ հանդես էր գալիս տվյալ աշակերտի վարպետը՝ համքարության մյուս բոլոր վարպետ-աշուղների ներկայությամբ: Քննվող աշակերտը պետք է ելույթ ունենար ինչպես աշուղական դասական ստեղծագործությունների՝ երգերի, այնպես էլ նվագարանային ստեղծագործությունների՝ մուղամների¹⁸ կատարմամբ: «Երբ այս բոլորը հավանություն էր գտնում վարպետների կողմից, և նա արժանանում էր նրանց խրախուսական խոսքերին, այն ժամանակ ուստաբաշին կանչում էր նրան իր մոտ և երեսին մի ուժեղ ապտակ հասցնում, առաջին անգամ նրան կոչելով *վարպետ*: Երիտասարդ վարպետը նախ համբուրում էր ուստաբաշու ապա և վարպետի ձեռքը ու խորը գլուխ տալով շնորհակալություն հայտնում ներկա եղող մյուս վարպետներին»:¹⁹

Ալեքսանդրապոլում ընդունված է եղել կոչում շնորհած վարպետին հատուկ *վկայական* հանձնելու ավանդույթը: Վկայականի մի նմուշ տեղ է գտել

¹⁶ Խայաթ Չահրիյան, *Հիշողություններ աշուղների մասին, 1930, անտիպ ձեռագիր, ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի արխիվ, FF 1, էջ 7826:*

¹⁷ Մառանկոզեան Խ., *Երզրումի և Կարսի արհեստաւորների համայնական կարգերը, «Մշակ», 1891, N66*

¹⁸ Գ. Լևոնյանը նշում է. «Այնուհետև նվագում և երգում էր որևէ արևելյան եղանակ, ցույց տալու իր շնորհքը եւ պատրաստությունը նվագի եւ երգեցողության մեջ» (Լևոնյան Գ., 1944, էջ 23): Մինչդեռ աշուղ Շերամը իր ինքնակենսագրության մեջ **նվագի** փոխարեն հստակորեն նշում է մուղամի կատարողական արվեստի մասին: *Տե՛ս Շերամ, Ինքնակենսագրություն (ձեռագիր), Ե.Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարան, Շերամի ֆոնդ, N 1: Հարությունյան Հ., Աշուղ Շերամը և Ալեքսանդրապոլի երաժշտական կյանքը, ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. X, Գյումրի, 2007, էջ 92:*

¹⁹ Լևոնյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 23:

Գ.Լևոնյանի աշխատության մեջ: Այն շնորհիվ է աշուղ Ֆիզահիի աշակերտին՝ Ֆեյրատուն՝ 1884 թվականին.

«Ի հազար ութն հարյուր ութսունչորս ամի 18 ապրիլի Ալեքսանդրապոլ.

Ես ի ներքո ստորագրյալս Ալեքսանդրապոլի բնակիչ Գեորգ Կարապետյանս (աշուղ Ֆիզահի) տալիս եմ գայս վկայականս սույն գավառի Դիրեքլար գյուղի²⁰ բնակիչ Խաչատուր Գևորգյանին առ այն զի, նա ծառայելով ինձ մոտ աշուղության արհեստին – հավատարմությամբ, այժմ սովորած լինելով, արժան համարեցինք ուստա հանել և ներկա եղյալ ի ներքո գրյալ վարպետների հետ օրհնեցինք մեր աննաֆական կարգով տվինք աշուղության մախլասս աշուղ Ֆեյրատի: Այլն խնդրում ենք ամենակարողն աստված շնորհե նորան համեստություն և բարի անուն ի պարծանս յուր և մեր արհեստավորաց. Ամեն:

Առ որ ստորագրեմք. Գևորգ Կարապետյանց – աշուղ Ֆիզահի, Մերովբե Լևոնյան – աշուղ Ջիվանի, Մկրտիչ Տայյան – աշուղ Ջամալի, Կարապետ Կարապետյան – աշուղ Ջահրի, Լևոն Լուսավորչյան – երգիչ, Հարություն Հաշտյան – երգիչ:

Ներկա եղյալ Խաչատուր քահանա Քյալաշյանց

Կնիք քահանայի»:²¹

Ինչպես և մյուս բոլոր համքարությունները, այնպես էլ աշուղականը լիարժեք կառույց չէր համարվի, եթե չունենար իր *հովանավոր սուրբը* /պատրոն-փիրը/ կամ *նախահայրը*: Աղբյուրների մեծ մասում հիշատակվում է Հովհաննես Մկրտչի անունը, որը եղել է մուրագատու սուրբ, որի օրհնությունն ստանալու համար բոլոր աշուղները պարտադիր ուխտագնացություն են կատարել Սշո Սուրբ Կարապետ վանք, գիշերել այնտեղ՝ ակնկալելով սրբազան երագատեսություն:²²

Հուշագիր աղբյուրներից մեկում, որպես աշուղների հովանավոր սուրբ, նշվում է Դավիթ մարգարեի անունը այն առումով, որ նա սաղմոսարան է նվագել և, հետևաբար աշուղների արհեստի նախահայրը պետք է համարվեր:²³ Այս մասին այլ հիշատակություններ չկան, հետևապես մենք հակված ենք առավել հավաստի համարելու Հովհաննես Մկրտչի հովանավորչության խորհուրդը: Ըստ ամենայնի, սրբի հիշատակի եկեղեցական տոնը ևս նշելի է եղել աշուղների համար և ըստ համքարաց կարգի կատարվել է տոնախմբություն:

Այսպիսով, աշուղական համքարությունը կազմակերպել ու կանոնակարգել է աշուղների աշխատանքը քաղաքում՝ նպաստելով նրա զարգացմանն ու բնականոն գործընթացին:

²⁰ Այժմ Շիրակի մարզի Կառնուտ գյուղի նախկին անվանումն է:

²¹ Լևոնյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 25-26:

²² Շերան, նշվ. աշխ., էջ 25: Խայաթ Ջահրիյան, նշվ., աշխ., էջ 7826:

²³ Թամրազյան Մ., Ալեքսանդրապոլի աշուղները, 1930, անտիպ ձեռագիր, ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի արխիվ, FF1, էջ 7611:

Բնականաբար, արևմտահայ աշուղական ավանդույթը նորովի է զարգացել Ալեքսանդրապոլի մշակութային համատեքստում: Հակիրճ անդրադառնանք աշուղի *մշակութային տարածքին* ու նրա ծավալած գործունեությանը:

Աշուղը կարող էր ունենալ այլ զբաղմունք և ընդգրկվել մեկ այլ համաքառության մեջ: Այս դեպքում նրա գործունեությունը հիմնականում սահմանափակվում էր ներքաղաքային ելույթներով:

Աշուղը սրճարանում կամ համապատասխան քաղաքային վայրում մասնակցում էր մրցույթների: Վերջիններիս պարտադիր մասնակցում էր քաղաքային բնակչությունը:

Աշուղը կարևոր մասնակցություն ուներ քաղաքային տոնախմբությունների ժամանակ: Դրանք հիմնականում եկեղեցական տոնածիսական համախմբումներ էին կամ այլ իրադարձություններ:

Աշուղը պարտադիր մասնակից է եղել ընտանեկան բազմազան հավաքույթներին ու իրադարձություններին: Ալեքսանդրապոլում ընդունված է եղել նաև ընտանեկան աշուղի գործառույթը:

Աշուղը մասնակցել է քաղաքի համերգային կյանքին՝ բեմական ելույթներով և այլն:

АШУГСКАЯ ТРАДИЦИЯ В ГОРОДСКОЙ КУЛЬТУРЕ АЛЕКСАНДРОПОЛЯ

___ *Резюме* ___

___ *А. Арутюнян* ___

Как город, прославленный многочисленными ремеслами, Александрополь унаследовал от центральных армянских городов (Карин, Баязет, Карс) ашугскую традицию – важную составную городской культуры. Переходящая ашугская традиция Карин-Карс-Александрополь развивалась в основном уставными нормами цеха ашугов, обогащаясь характерными чертами местной культуры.

В статье в целях поиска глубокой оценки ашугского искусства рассмотрены разнообразные проявления творчества ашугов в городской культуре Александрополя.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Հարությունյան Հասմիկ Հայկի – արվ.գիտ. թեկն., ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն, E-mail: hasmik.har@mail.ru